

ONTWERP JE EIGEN INSTRUMENT

Voor een aantal instrumenten hebben we beschreven waar ze in de kern op neerkomen en hoe ze op hoofdlijnen kunnen worden uitgevoerd of ingezet.¹ Daarbij geven we aan waarom zo'n instrument een goed instrument kan zijn, hoe het goed kan worden toegepast en wat de kritische succesfactoren zijn. Er is aandacht voor de doelen waarvoor het instrument kan worden ingezet, hoe het zich verhoudt tot verschillende vormen van wederzijdse betrokkenheid tussen school en ouders en welke plek(ken) het kan hebben in het traject dat school en ouders lopen. De beschrijving sluit af met specifieke aandachtspunten voor wie ermee wil gaan werken.

Zo'n beschrijving is vooral bedoeld om te inspireren. Uiteindelijk moet het instrument passen bij de *eigen* visie en de *eigen* schoolsituatie. Dat kan een aanpassing van het instrument (of de beschrijving ervan) noodzakelijk maken.

Twee functies

Dit document kan een tweetal functies vervullen. Het kan:

- 1 *helpen bij het verhelderden van de gebruiksmogelijkheden van een instrument.*
Als je overweegt een instrument te gaan gebruiken waarvoor nog geen beschrijving bestaat, kan dit document je helpen om een scherper beeld te krijgen van de essentie van dat instrument en zijn toepassing. Met het oog daarop bevat dit document vragen en aandachtspunten. Bespreking en uitwerking daarvan, bijvoorbeeld binnen een werkgroep, vormen de aanloop tot een concretisering van het instrument (paragrafen 1 en 2) en dat kan leiden tot een eigen beschrijving van het instrument (paragraaf 3).
- 2 *een gids zijn bij de voorbereiding van de toepassing of de uitvoering van het instrument, de feitelijke toepassing, de evaluatie, de nazorg en de kwaliteitszorg* (paragraaf 4).

Groeidocument

Door het gebruik van dit document kan de beschrijving van het instrument het karakter krijgen van een 'groeidocument': elke keer worden nieuwe inzichten en ervaringen erin verwerkt. Tijdens de verdere uitwerking en het gebruik van het instrument worden verschillende stappen doorlopen, soms enkele malen, in een cyclisch proces. De volgorde van de stappen kan in de praktijk verschillen. Soms is de visie die je ontwikkelt of ontwikkeld hebt leidend voor de keuze van een instrument (paragraaf 1). In andere gevallen wordt de keuze van een instrument bepaald door kennismaking met het instrument (paragraaf 2). Ga dan, voordat je kiest, voor een verdere oriëntatie op het instrument toch ook te rade bij je visie. Hoe sterker je je bij het gebruik van een instrument laat leiden door je visie (in ontwikkeling), des te meer mag je verwachten van de toepassing ervan.

Kwaliteitszorg en interne scholing

¹ Zie www.kpcgroep.nl/oudersenschool.

Heeft het instrument eenmaal zijn definitieve vorm gekregen, dan is dit groeidocument een waardevol instrument in de kwaliteitszorg (het geeft aan wat de goede dingen zijn en wanneer je die goed doet) en bij de introductie van nieuwe teamleden in het werken met dit instrument (de gidsfunctie).

De beschrijving in dit document is – onvermijdelijk – wat abstract. Leg er daarom eens een bestaande beschrijving naast. Dat maakt de zaak wat concreter (zie www.kpcgroep.nl/oudersenschool).

1 Je visie: waar zoek je naar? ²

Stel, je wilt de wederzijdse betrokkenheid van ouders en school in bepaalde opzichten versterken en je hebt daarbij al bepaalde verwachtingen en beelden over in te zetten instrumenten. Ga dan voor jezelf de volgende punten na voor een *eerste algemene oriëntatie*. De opbrengst van die oriëntatie kun je nodig hebben voor de exercities in de volgende paragrafen.

Algemene en specifieke doelen

Instrumenten zijn op zich niet geschikt of ongeschikt; ze hebben op zich een neutraal karakter. De kwalificatie *geschikt* of *ongeschikt* krijgen ze pas in relatie tot het doel waarvoor ze worden ingezet en de context waarin ze worden toegepast. Vaar daarom niet blind op een instrument, maar zorg ervoor dat je (zich ontwikkelende) visie op partnerschap leidend is bij de keuze en de toepassing ervan. Tegen die achtergrond is een eerste vraag: welk(e) doel(en) van partnerschap wil je realiseren:

- *pedagogisch doel*: realiseren van enige afstemming in opvoedend denken en handelen c.q. in de benadering van kinderen, thuis en in de school;
- *organisatorisch doel*: optimaliseren van het reilen en zeilen van de school als organisatie en gemeenschap, mede door de inbreng van ouders;
- *democratisch doel*: informeel en formeel meedenken en meebeslissen van ouders met de school en afleggen van verantwoording door de school over haar werk aan de ouders.

En om welke meer specifieke doelen gaat het daarbij? Denk hierbij, bijvoorbeeld, aan een uitwerking van het pedagogisch doel als nader kennismaken met elkaars opvoedingscultuur. Of bij het organisatorisch of democratisch doel: samen nadenken over het oplossen van hardnekkige vraagstukken als onveiligheid rond de school.

Vormen van wederzijdse betrokkenheid

Bepaal met behulp van onderstaand twaalfcellenraam op welke cellen het instrument betrekking moet hebben. Maak eventueel een onderscheid tussen cellen waarop het accent ligt en cellen die ook bestreken worden (door in zo'n cel een X respectievelijk een (X) te plaatsen).

	Meeleven		Meehelpen		Meedenken		Meebeslissen	
Ouders>kind als leerling	1		2		3		4	
Ouders>groep/	5		6		7		8	

² Zie voor een uitgebreide toelichting hoofdstuk 7 van De Wit (2005) of Beek e.a. (2007).

klas of school								
School>ouders	9		10		11		(12)	

Plek in het traject dat school en ouders lopen

Bepaal in welk onderdeel van het traject het instrument moet passen: het voortraject, het hoofdtraject en/of het natraject (zie het schema in *Educatief partnerschap: wat houdt het in?*).

2 Inventarisatie van instrumenten en bronnen

Wie start bij zijn visie ontdekt dat de analyse uit paragraaf 1 het aantal instrumenten dat in aanmerking komt, beperkt. De vervolgstappen zijn dan:

- maak een inventarisatie van instrumenten die mogelijk geschikt zijn en put daarbij zo mogelijk uit bestaande beschrijvingen (uit dit boekje of uit andere bronnen), evaluaties of onderzoek;
- kies vervolgens een voor jouw school en situatie mogelijk bruikbaar instrument. Het is mogelijk dat het gekozen instrument in zijn toepassing niet alle beoogde doelen en cellen dekt. Wellicht is er een tweede instrument nodig. Of dit het geval is, zal in paragraaf 3 duidelijk worden.

Wie start met een instrument (paragraaf 2), simpelweg omdat een instrument zijn of haar aandacht trekt, doet er goed aan vervolgens alsnog een relatie te leggen met de eerste globale analyse in paragraaf 1. Immers, instrumenten zijn geen doelen op zich en werken het beste als ze op de juiste plek en onder de juiste omstandigheden worden toegepast.

3 Instrument en toepassing: waar komt het in de kern op neer en wat zijn de kritische succesfactoren?

Kern

Probeer de kern van het instrument en de kern van de toepassing van het instrument te duiden. Houd daarbij de bekende kwaliteitsvragen in de gaten: wat zijn (volgens jou en anderen) de goede dingen en wanneer doe je die goed?

Kritische factoren

Wat zijn de kritische succesfactoren? Waarmee staat of valt een adequate toepassing van het instrument?

Aanscherping: doelen

Voor welke algemene en specifieke doelen leent het instrument zich? Wat kan de opbrengst van het instrument zijn?

Toelichting

In paragraaf 1 heb je aangegeven voor welke doelen je het instrument *nodig* hebt. We gaan in deze paragraaf na wat het instrument waar kan maken. Denkbaar is dat met dit instrument niet alle *beoogde* doelen kunnen worden gerealiseerd. Het instrument moet dan worden aangepast of aangevuld met andere instrumenten, waarvoor dan dezelfde stappen worden doorlopen.

Aanscherping: vormen van betrokkenheid

Welke cellen uit het twaalfcellenraam kun je met het instrument bestrijken en in welke zin?

Toelichting

Hiervoor geldt hetzelfde als bij de aanscherping van de doelen. Uit paragraaf 1 weet je welke cellen je *wilt* bestrijken. Bij deze stap moet duidelijk worden welke je met het instrument *kunt* bestrijken. Kun je met dit instrument niet alle *beoogde* cellen adequaat bestrijken, dan zul je wellicht (ook) andere instrumenten moeten inzetten.

Aanscherping: precieze plaats in het traject en de relatie tot andere instrumenten

Op welke plek(ken) in het traject dat school en ouders lopen kan het instrument worden ingezet? Hoe frequent kan of moet het worden ingezet? Zijn er andere condities waarmee rekening moet worden gehouden bij de toepassing van het instrument (mensen, middelen, ruimte)? Hoe verhoudt het instrument zich tot andere instrumenten die al worden gehanteerd of die je overweegt te gaan hanteren?

Toelichting

Ook hier geldt weer dezelfde relatie met paragraaf 1: via deze beschrijving kun je nagaan of de gewenste plek ook te realiseren is. Verder gaat het om de frequentie van de inzet (hoe vaak in een bepaalde periode?) en om de condities waarmee je rekening moet houden. De vraag naar de verhouding tot andere instrumenten is ook een wezenlijke, want instrumenten kunnen elkaar aanvullen of versterken, maar ook ontkrachten. Een voorbeeld. Als het intakeproces in het voortraject inzet op een dialoog tussen gelijkwaardige partners, dan moet die dialoog ook in het hoofdtraject een leidend motief zijn. Krijgen gesprekken over de ontwikkeling en de vorderingen van leerlingen overwegend het karakter van een monoloog, dan wordt iets afgedaan aan de oorspronkelijke inzet op gelijkwaardig partnerschap.

Een ander voorbeeld. Als vanwege de laagdrempeligheid gekozen wordt voor het onderwijscafé als mogelijkheid om inzichten, ervaringen en opvattingen uit te wisselen, dan moet wel helder zijn hoe dit instrument zich verhoudt tot instrumenten als een ouderenquête, een ouderpanel, de medezeggenschapsraad, de oudervereniging. Zo kunnen thema's die spelen in medezeggenschapsraad of oudervereniging bijvoorbeeld ingebracht worden in een onderwijscafé.

Conclusie: biedt het instrument een meerwaarde?

Trek op basis van de verkenning tot nu toe een conclusie. Biedt het instrument een duidelijke meerwaarde? Dan is de volgende vraag: ga je er ook mee aan de slag? Daarover handelt de volgende paragraaf.

4 Met het instrument aan de slag?

We maken een onderscheid tussen een viertal fasen: de voorbereiding van de toepassing, de toepassing zelf, de evaluatie en de nazorg.

Vorbereiding van de toepassing

Aandachtspunten zijn hier:

- a In het algemeen is het verstandig een werkgroepje te belasten met de voorbereiding van de toepassing van het instrument. Wie neemt hiertoe het initiatief? En hoe kan in de samenstelling van de groep de betrokkenheid van directie, teamleden, ouders of anderen worden geborgd? Stel een realistische planning van de werkzaamheden van de werkgroep op. Vermijd stroperige processen. Werk daarom met een aanvalsplan dat gericht is op succeservaringen op korte termijn.³
- b Werk het instrument uit langs de lijnen uit paragraaf 3. Ga na welke specifieke middelen eventueel nodig zijn en wat de toepassing vraagt van betrokkenen: wat is nodig om het instrument goed te hanteren? Bepaal ook eventuele andere noodzakelijke uitvoeringscondities. Soms is het handig om meer gedetailleerde uitwerkingen vast te leggen in een checklist, een draaiboek of een gebruikersprotocol dat vaker geraadpleegd kan worden.⁴ Denk ook al even na over de evaluatie en de eventuele nazorg: hoe weet je straks of het instrument 'werkt' en om welke vervolgacties vraagt de toepassing van het instrument?
- c Hoe verhoudt dit instrument zich tot het kwaliteitssysteem (kwaliteitszorg c.q. kwaliteitsbeleid) van de school? Kan het – zoals bijvoorbeeld een ouderpanel – ook een rol vervullen in de kwaliteitszorg of is het 'slechts' object van die kwaliteitszorg?
- d Als het gaat om een eerste toepassing van het instrument, zijn er twee mogelijkheden:
 - het wordt meteen schoolbreed, over de hele linie, ingevoerd. Daarbij zijn weer verschillende varianten mogelijk, bijvoorbeeld alleen voor nieuwe ouders en/of vanaf een bepaalde bouw en dan geleidelijk aan verder;
 - het wordt eerst op kleine schaal beproefd als een soort experiment. Je kunt zo, zonder al te veel overhoop te halen, zien of het instrument werkt zoals beoogd. Een ouderpanel, bijvoorbeeld, kun je vruchtbaar uitproberen met de ouders uit de oudercommissie of ouderraad en/of de leden van de medezeggenschapsraad. Niet alleen een try-out van het instrument als geheel is mogelijk. Ook onderdelen kunnen eerst beproefd worden op hun werking.Veelal zal de tweede mogelijkheid de voorkeur hebben. Als in een try-out van (delen van) het instrument op kleine schaal blijkt dat het instrument werkt zoals wordt beoogd, dan kan het schoolbreed worden ingevoerd. Laat de try-out uitvoeren door de werkgroep in samenspraak met anderen die eveneens wat in het instrument zien. Ga daarbij na hoe het beoogde effect van het instrument te versterken is. Soms zullen eerst nog aanpassingen nodig zijn op basis van de try-out of is zelfs een tweede try-out wenselijk.
- e Bepaal het tijdstip en de frequentie van toepassing van het instrument.
- f Hoe zorg je voor een goede introductie van het instrument in de schoolgemeenschap? Zorg voor communicatie vooraf, besteed aandacht aan de uitnodiging en/of de afspraak over de toepassing van het instrument met leraren, ouders, leerlingen en andere betrokkenen.

Toepassing

Bij de toepassing van het instrument komen de volgende zaken aan de orde.

³ Zie paragraaf 7 in Beek e.a. (2007).

⁴ Eventuele checklists, draaiboeken of gebruikersprotocollen kunnen als bijlage aan dit document worden gehecht.

- a Besteed bij de feitelijke introductie van het instrument in de schoolgemeenschap aandacht aan de verwachte meerwaarde van het instrument voor verschillende groepen. Wees helder over wanneer wie wat kan verwachten en wat er met de resultaten zal worden gedaan.
- b Zorg ervoor dat het instrument wordt uitgevoerd zoals bedoeld. Zijn alle condities vervuld en de kritische succesfactoren in beeld? Weet een ieder wat er van hem of haar wordt verwacht?
- c Maak eventuele afspraken over vervolgactiviteiten. Wie is verantwoordelijk voor het vervolg?
- d Zorg voor een rapportage over de toepassing van het instrument naar alle betrokkenen, eventueel via verschillende communicatielijnen.

Evaluatie

Evalueer de toepassing, zowel naar proces als naar opbrengst. Wat ging goed en wat kan beter? Bij de evaluatie van het gebruik of de toepassing van het instrument kunnen de volgende vragen van belang zijn:

- Worden de beoogde doelen bereikt en zo niet, waar ligt dat aan en wat is er voor nodig om deze wel te bereiken?
- Levert het instrument inderdaad een bijdrage aan een versterking van de aangegeven vormen van wederzijdse betrokkenheid?
- Heeft het instrument een goede plek in het hele traject dat school en ouders doorlopen?
- Was de voorbereiding van de uitvoering adequaat? Zijn er zaken over het hoofd gezien?
- Waren de verantwoordelijkheden voor voorbereiding en toepassing goed belegd?
- Waren de voorwaarden vervuld en/of is parallel aan de toepassing voldoende aandacht gegeven aan de voorwaarden?
- Kwam de beoogde meerwaarde tot uitdrukking? En zo nee, hoe kwam dat?
- Tot welke opmerkingen en aanpassingen geeft de evaluatie aanleiding?

In het kader van de kwaliteitszorg wordt periodiek nagegaan of het instrument nog steeds behoort tot 'de goede dingen doen'? Wanneer dit niet zo is, dient het instrument aangepast te worden.

Nazorg

Welke vervolgacties zijn nodig na toepassing van het instrument? Geeft de evaluatie aanleiding voor bijstelling en hoe communiceer je dat naar alle betrokkenen? Moet een eventueel draiboek, checklist of gespreksprotocol worden aangepast?

De zorgvuldigheid van de nazorg bepaalt mede het succes van de toepassing van een instrument. Sommige instrumenten vragen om een terugkoppeling naar betrokkenen, andere instrumenten roepen verwachtingen op ten aanzien van een vervolg. Komt die terugkoppeling niet of blijft dat vervolg achterwege, dan doet dat afbreuk aan het gebruik van het instrument. Wordt wel gecommuniceerd naar alle betrokkenen, dan draagt dat bij aan het enthousiasme om een volgende keer weer mee te doen.

Bronnen

Beek, S., A. van Rooijen & C. de Wit (2007). *Samen kun je meer dan alleen. Educatief partnerschap met ouders in basis- en voortgezet onderwijs*. Den Haag: Q*Primair; 's-Hertogenbosch: KPC Groep

Wit, C. de (2005). *Ouders als educatieve partner. Een handreiking voor scholen*. Den Haag: Q*Primair

Beide publicaties zijn te downloaden van www.kpcgroep.nl/oudersenschool.